

BACHELOR'S THESIS

De splitsing van het strafproces

Een onderzoek naar de (on)wenselijkheid van een splitsing van het strafproces vanuit het perspectief van zowel het slachtoffer als de verdachte tegen de achtergrond van de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht

Boogaard, Hendrik Peter Adrianus

Award date:

2013

Awarding institution:

Open Universiteit

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05. May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

**Scriptie Open Bachelor Rechtswetenschappen
Open Universiteit
Faculteit Rechtswetenschappen**

De splitsing van het strafproces

Een onderzoek naar de (on)wenselijkheid van een splitsing van het strafproces vanuit het perspectief van zowel het slachtoffer als de verdachte tegen de achtergrond van de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht

Harderwijk, 18 december 2013

Geschreven door:

H.P.A. Boogaard

Studentnummer: 830064126

hpa.boogaard@studie.ou.nl

Begeleider en examiner OU:

mw. mr. dr. W.H.B. Dreissen

Inhoudsopgave	Pagina
Hoofdstuk 1 Inleiding	
1.1 Aanleiding	3
1.2 Centrale vraag en deelvragen	4
1.3 Opzet van het onderzoek	5
Hoofdstuk 2 Traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht	
2.1 Inleiding	5
2.2 Algemene kenmerken	6
2.3 De positie van de verdachte in het strafproces	7
2.4 De positie van het slachtoffer in het strafproces	8
2.5 Tussenconclusie	9
Hoofdstuk 3 (Wetenschappelijk) onderzoek	
3.1 Inleiding	10
3.2 Preadvies Nederlandse Juristen-Vereniging 2012 Groenhuijsen	10
3.3 Onderzoeksrapport 'Naar een tweefasenproces?'	12
3.4 Tussenconclusie	14
Hoofdstuk 4 Rechtsvergelijking	
4.1 Inleiding	15
4.2 Duitsland	15
4.3 België	18
4.4 Tussenconclusie	20
Hoofdstuk 5 Wetsvoorstel ter aanvulling van het spreekrecht 2013	
5.1 Inleiding	21
5.2 Inhoud van het wetsvoorstel	21
5.3 Confrontatie wetsvoorstel met adviezen	22
5.4 Commentaar op het wetsvoorstel	23
5.5 Tussenconclusie	25
Hoofdstuk 6 Conclusies en beantwoording van de centrale vraag	25
Literatuur	28

De splitsing van het strafproces

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De gedachte aan een splitsing van het strafproces in twee fasen, waarbij het in de eerste fase gaat over de schuldvraag en in de tweede fase over de straftoemeting, is weer actueel.¹ De aanleiding daartoe was het in 2012 ingediende amendement² van de Tweede Kamerleden Van de Steur en Recourt tot uitbreiding van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces. Deze Kamerleden stelden voor het spreekrecht uit te breiden en daarmee te voldoen aan de (beweerde) behoefte die veel slachtoffers of hun nabestaanden hebben.³ Het betrof een uitbreiding van onderwerpen tot een volwaardig spreekrecht, dat wil zeggen dat de spreekgerechtigden zich op de zitting, naast de gevolgen die het strafbare feit voor hen heeft, zouden mogen uitlaten over de bewezenverklaring, de kwalificatie van het feit, de schuld van de verdachte en de passende straftoemeting.⁴

De grenzen aan de flexibiliteit van de huidige procescultuur leken hiermee te zijn bereikt.⁵ In de Tweede Kamer was aan de orde of het wenselijk zou zijn dat het slachtoffer zich in een éénfaseproces uitlaat over de schuld van de verdachte, voordat deze door de rechter is vastgesteld. Naar aanleiding hiervan werd naar voren gebracht dat een onbeperkt spreekrecht alleen in een tweefasenproces kan plaatsvinden. Een tweefasenstructuur kan bewerkstelligen dat het slachtoffer zich pas over de gewenste strafmaat kan uitlaten nadat de schuld van de verdachte is vastgesteld. Maar de noodzaak van invoering van een tweefasenproces hield de Tweede Kamer verdeeld. De Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie gelastte een onderzoek, waarna het amendement werd ingetrokken.

Begin september 2013 werd het onderzoeksrapport over de voor- en nadelen van het tweefasenproces aan de Tweede Kamer aangeboden.⁶ In oktober 2013 diende de

¹ Groenhuijsen 2012, p. 262.

² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 176, nr. 8.

³ Kool 2001 en het Regeerakkoord “Bruggen slaan” van 29 oktober 2012.

⁴ Dit zijn de vragen die worden gesteld in artikel 350 Sv.

⁵ Memorie van Toelichting op het Wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken 2013/2014*.

⁶ Keulen e.a. 2013.

staatssecretaris een wetsvoorstel in.⁷ Opvallend is dat daarin van een tweefasenstructuur is afgezien en wordt gekozen voor een uitgebreid adviesrecht over alle vragen van artikel 350 Sv.

1.2 Centrale vraag en deelvragen

De doelstelling van dit onderzoek is te trachten meer duidelijkheid te verschaffen over het vraagstuk van het tweefasenproces in het strafproces. Zowel in binnen- als buitenland is het een telkens terugkerend onderwerp, waarnaar veel onderzoek wordt verricht en dat uiteindelijk niet leidt tot de invoering ervan. Deze scriptie probeert een antwoord te geven op de vraag of een splitsing van het strafproces vanuit het perspectief van zowel het slachtoffer als de verdachte tegen de achtergrond van de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht (on)wenselijk is.

Het antwoord op de centrale vraag volgt uit de beantwoording van de volgende tien deelvragen:

1. Wat is de aanleiding tot de vernieuwde discussie over de splitsing van het strafproces (tweefasenproces)?
2. Wat zijn de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht?
3. Wat is de huidige positie van de verdachte in het strafproces?
4. Wat is de huidige positie van het slachtoffer in het strafproces?
5. Wat is de inhoud van het preadvies voor de NVJ 2012 van Groenhuysen?⁸
6. Wat is de inhoud van het rapport 'Naar een tweefasenproces'?⁹
7. Welke lessen kunnen er worden getrokken uit rechtsvergelijking met de systemen in Duitsland en België?¹⁰
8. Wat is de toegevoegde waarde van de splitsing voor de verdachte?
9. Wat is de toegevoegde waarde van de splitsing voor het slachtoffer?
10. Wat is de inhoud van het wetsvoorstel ter aanvulling van het spreekrecht 2013?¹¹

De beantwoording van deze deelvragen vindt plaats in de volgende hoofdstukken 1 t/m 5.

⁷ Wetsvoorstel tot Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken II 2013/2014*.

⁸ Groenhuysen 2012.

⁹ Van Keulen e.a. 2013.

¹⁰ Van Keulen e.a. 2013 en Korver 2012, p. 280-281.

¹¹ Wetsvoorstel tot Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken II 2013/2014*.

1.3 Opzet van het onderzoek

Dit onderzoek naar de evaluerende onderzoeksvraag is uitgevoerd door middel van literatuurstudie. Daarbij zijn de volgende bronnen gehanteerd: Kamerstukken, jurisprudentie en literatuur. Een rechtsvergelijkend onderzoek is opgenomen om te bezien hoe in een tweetal ons omringende landen met het vraagstuk van de tweefasenstructuur is omgegaan. Aangezien de (on)wenselijkheid van een tweefasenproces in sterke mate verband houdt met de procespositie van het slachtoffer en de verdachte, en de beantwoording van de centrale vraag plaatsvindt tegen de achtergrond van de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht, wordt daarvan in hoofdstuk 2 eerst een schets gegeven. Nederlandse strafwetenschappers hebben zich de laatste tijd ook gebogen over de voor- en nadelen van een tweefasenproces. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op het preadvies voor de Nederlandse Juristen-Vereniging 2012 van Groenhuijsen¹² dat staat in het licht van de waarheidsvinding in het strafrecht en het rapport 'Naar een tweefasenproces?'¹³, dat in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie door de rechtsfaculteit van de Rijksuniversiteit van Groningen is opgesteld. In hoofdstuk 4 volgt een onderzoek naar de fasering van het strafproces in Duitsland en België. In Duitsland is in de vorige eeuw veel onderzoek verricht naar de voor- en nadelen van het tweefasenproces. Aan de uitkomsten daarvan wordt uitgebreid aandacht besteed. Hoofdstuk 5 zal ingaan op het nieuwste wetsvoorstel betreffende de uitbreiding van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden 2013 en beziet op welke wijze met de uitkomsten van het onderzoek van Groenhuijsen en de Rijksuniversiteit Groningen is rekening gehouden. Verder wordt het wetsvoorstel van een uitgebreid commentaar voorzien. Ten slotte volgen in hoofdstuk 6 de conclusies en de beantwoording van de centrale vraag van dit onderzoek.

Hoofdstuk 2 Traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht

2.1 Inleiding

De beantwoording van de centrale vraag vindt plaats tegen de achtergrond van de traditionele karakteristieken van het Nederlandse strafrecht. Dit hoofdstuk tracht een antwoord te geven op de vraag wat de traditionele kenmerken van het Nederlandse straf(proces)recht nu eigenlijk

¹² Groenhuijsen 2012.

¹³ Keulen e.a. 2013.

zijn en welke positie de verdachte en het slachtoffer daarin innemen. Allereerst zal worden gezien wat de algemene strafrechtelijke en strafvorderlijke kenmerken van de Nederlandse strafrechtpleging zijn. Daarna volgt een bespreking van de positie van achtereenvolgens de verdachte en het slachtoffer in het strafproces. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een tussenconclusie.

2.2 Algemene kenmerken

Als in geval van een delict de wraakneming aan het slachtoffer zelf wordt overgelaten dreigt mateloosheid.¹⁴ Dat is de reden waarom in een geordende samenleving deze wraakgevoelens moeten worden gereguleerd. Strafrecht en strafrechtspraak zijn gebaseerd op maatvoering. Als er niet wordt gereguleerd kan dit opnieuw leiden tot een pre-hobbesiaanse samenleving: oorlog van allen tegen allen, ‘homo homini lupus est’, de ene mens is voor de andere een wolf.¹⁵ Het vervolgingsmonopolie van het Openbaar Ministerie is gebaseerd op de gedachte van de bescherming tegen eigenrichting van het slachtoffer.

Naast dit vervolgingsmonopolie is het in het artikel 1 Wetboek van Strafrecht¹⁶ en artikel 1 Wetboek van Strafvordering¹⁷ verwoorde strafrechtelijke respectievelijk strafvorderlijke legaliteitsbeginsel kenmerkend voor het publieke karakter van het Nederlandse strafrecht.¹⁸ Het is de machtige overheid die tegenover een kwetsbare verdachte staat. Aan deze machtsverhouding liggen democratische besluiten ten grondslag. Strafvorderlijke wetgeving en rechtstatelijke beginselen, zoals het legaliteitsbeginsel, scheiding der machten (Trias Politica), onafhankelijke rechtspraak en grondrechten zorgen ervoor dat de verdachte burger in zekere zin wordt beschermd tegen machtsmisbruik.

Nederland kent een éénfaseproces omdat na afloop van het onderzoek ter terechtzitting alle beslissingen betreffende de vragen van de artikelen 348 en 350 Sv uiteindelijk in één vonnis moeten worden neergelegd.¹⁹

¹⁴ Cleiren & Hol 2013, p. 9.

¹⁵ Latijns gezegde dat voor het eerst voorkomt in *Asinaria*, een toneelstuk van de Romeinse schrijver Plautus: “lupus est homo homini” (regel 495) en later opnieuw gebruikt in het filosofische werk *De Cive* (*‘Over de burger’*, 1651) van Thomas Hobbes.

¹⁶ Artikel 1 Sr luidt: ‘Geen feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling’.

¹⁷ Artikel 1 Sv luidt: ‘Strafvordering heeft alleen plaats op de wijze bij de wet voorzien’.

¹⁸ Cleiren 2010a, p. 3.

¹⁹ Corstens/Borgers 2011, p. 649-650.

In het huidige systeem van strafrechtpleging is sprake van een zeker evenwicht van de machten (checks and balances). De wetgever, het Openbaar Ministerie en de rechter controleren en bevragen elkaar voortdurend.

Kortom, het Nederlandse strafrechtstelsel heeft een publiekrechtelijk karakter en is gericht op voorkoming van eigenrichting. Wetgeving en rechtsbeginselen beschermen de verdachte tegen de macht van de overheid. In de huidige éénfasestructuur lijkt sprake te zijn van een zeker machtsevenwicht.

2.3 De positie van de verdachte in het strafproces

Voor de verdachte staan grote belangen op het spel, waaronder de mogelijke aantasting van zijn grondrechten. Hij heeft daarom procedurele rechten die zijn gericht op directe beïnvloeding van het strafgeding en bescherming tegen de overheid. In tegenstelling tot het slachtoffer is de verdachte een volwaardige procespartij. De tweede Titel van Boek I van het Wetboek van Strafvordering²⁰ heeft speciaal betrekking op de verdachte, om hem draait het strafproces. Artikel 6 EVRM, dat betrekking heeft op een eerlijk proces (fair trial) voor de verdachte, is een waarborg tegen willekeurige bestrafing en beschermt de individuele vrijheid van de burger die van strafbare feiten wordt beschuldigd en staat in voor een respectvolle bejegening van de verdachte, waarbij onnodige aantasting van eer en goede naam moet worden vermeden.²¹

Ook gelden voor het strafproces de beginselen voor een goede procesorde, zoals het vertrouwensbeginsel, het gelijkheidsbeginsel, het beginsel van zuiverheid van oogmerk en het beginsel van de redelijke en billijke belangenafweging.²²

Om een straf te kunnen rechtvaardigen moet rekening worden gehouden met het proportionaliteitsbeginsel. Dat betekent dat de straf in verhouding moet staan tot de ernst van de daad. De rechter moet objectief kijken naar de mate van schuld en bij de strafoplegging rekening houden met de persoonlijke omstandigheden van de verdachte.

Zolang er enkel een vermoeden van schuld²³ is, moet uitgegaan worden van de onschuld van de verdachte.²⁴ Volgens artikel 271 lid 2 Sv is er een verbod op vooringenomenheid. Noch de voorzitter, noch één der rechters op de terechtzitting mogen blijf geven van enige overtuiging

²⁰ Artikel 27-36e Sv.

²¹ Keulen & Knigge 2010, p. 90-91.

²² Keulen & Knigge 2010, p. 178.

²³ Artikel 27 Sv.

²⁴ Artikel 6 lid 2 EVRM.

over schuld of onschuld van de verdachte. Deze zogenaamde onschuldpresumptie betreft een fundamenteel grondrecht van de verdachte op een eerlijk proces en is bedoeld om te voorkomen dat een onschuldige wordt veroordeeld. Bovendien zorgt die aanname ervoor dat de dwangmiddelen ten aanzien van de verdachte terughoudend moeten worden toegepast. Ook is in de wet het beginsel van hoor en wederhoor²⁵ neergelegd. Dat houdt onder meer in dat procespartijen het recht hebben om te reageren op alles wat in het proces naar voren wordt gebracht. Kenmerk van de huidige slachtofferverklaring en het spreekrecht op de terechtzitting is dat het ondervragingsrecht van het OM en de verdediging daarop niet van toepassing zijn.

Recapitulerend kan worden gesteld dat de verdachte een volwaardige procespartij is die door wetten en regels tegen de machtige overheid wordt beschermd. Deze wet- en regelgeving is erop gericht om de verdachte een eerlijk proces (fair trial) te geven, waarbij de beginselen van onschuldpresumptie en hoor en wederhoor een belangrijke rol spelen.

2.4 De positie van het slachtoffer in het strafproces

Lange tijd heeft het slachtoffer in de Nederlandse strafwetgeving een bescheiden rol gespeeld. In de afgelopen decennia is het slachtoffer in het strafproces een meer prominente plaats gaan innemen. In het Wetboek van Strafvordering is inmiddels een aparte titel²⁶ gewijd aan het slachtoffer. Onderstaand zal nader op de positie van het slachtoffer in het strafproces worden ingegaan aan de hand van vier onderscheiden hoedanigheden, namelijk als: rechtstreeks belanghebbende bij de vervolging, bron van informatie, benadeelde partij en spreekgerechtigde.²⁷

In de eerste plaats kan wat betreft de hoedanigheid van rechtstreeks belanghebbende bij de vervolging worden gewezen op het feit dat het slachtoffer klachtgerechtigde²⁸ is in geval van klachtdelicten. Bovendien geeft artikel 12 lid 1 Sv ieder slachtoffer de mogelijkheid van beklag bij het gerechtshof in geval van niet (verdere) vervolging of het uitvaardigen van een strafbeschikking. Niet alleen kan over de beslissing tot niet vervolgen worden geklaagd, maar ook over de grondslag van de vervolging.²⁹ Dat betekent dat het beklag een belangrijk correctiemiddel is op het vervolgingsmonopolie van het OM en een belangrijke reden om geen

²⁵ Artikel 329 Sv.

²⁶ Titel IIIA, Artikel 51a-51h Sv.

²⁷ Keulen e.a. 2013, p. 34.

²⁸ Artikel 164 Sv.

²⁹ HR 25 juni 1996, NJ 1996/714 m.nt. Sch., (Zeeuwse motorrijder-arrest).

eigen vervolgingsrecht aan het slachtoffer toe te kennen.³⁰ Ten tweede komt het slachtoffer als informatiebron het meest tot uitdrukking in het gegeven dat het slachtoffer als getuige door de politie, de rechter-commissaris en ter zitting door de rechter kan worden gehoord. In geval het slachtoffer als getuige door een rechter wordt gehoord heeft hij een spreekplicht en wordt hij beëdigd. Meeneed wordt als misdrijf aangemerkt met een mogelijkheid van gijzeling. Het slachtoffer heeft ook de mogelijkheid om via de officier van justitie informatie aan het dossier toe te voegen, waaronder de schriftelijke slachtofferverklaring,³¹ die op basis van artikel 344 lid 1 onder 5 Sv als bewijs kan worden gebruikt.³² De derde hoedanigheid waarin het slachtoffer in het strafproces kan optreden is die van benadeelde partij. Degene die door het strafbare feit rechtstreeks schade heeft geleden of diens erfgenamen kunnen zich als benadeelde partij voegen in het strafproces.³³ De positie van de benadeelde partij is wezenlijk versterkt door de invoering van de schadevergoedingsmaatregel. Dat is een verplichting tot betaling aan de Staat door de veroordeelde van een som geld ten behoeve van het slachtoffer of diens nabestaanden. Als de verdachte in gebreke blijft om te betalen betaalt de Staat. Het uitgekeerde bedrag wordt op de veroordeelde verhaald.³⁴ Als laatste kan het slachtoffer of de nabestaande van een ernstig misdrijf vanaf 1 januari 2005³⁵ het spreekrecht uitoefenen. Het spreekrecht is beperkt, slachtoffers kunnen zich uitsluitend mondeling ter zitting dan wel schriftelijk uitlaten over de gevolgen van het strafbare feit waardoor zij getroffen zijn. Het slachtoffer is geen procespartij. Het belang van het slachtoffer wordt geacht te zijn begrepen in het door het Openbaar Ministerie vertegenwoordigde belang.³⁶ Kortom de positie van het slachtoffer is de laatste decennia aanzienlijk verbeterd. Het klachtrecht waarover het slachtoffer beschikt is een correctiemiddel op het vervolgingsmonopolie van het OM en is een belangrijke reden om geen eigen vervolgingsrecht aan het slachtoffer toe te kennen.

2.5 Tussenconclusie

³⁰ Van Strien 1999, p. 248.

³¹ *Kamerstukken II 2004/05*, 30143, nr. 3, p. 11.

³² HR 11 oktober 2011, LJN: 2011/558 m.nt. J.M. Reijntjes.

³³ Artikel 51f lid 1 Sv.

³⁴ Artikel 36f lid 6 Sr.

³⁵ Besluit van 8 november 2004 tot vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de wet van 21 juli 2004 tot wijziging van enige bepalingen in het Wetboek van Strafvordering (invoering van spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden (Stb. 382)), Stb. 582.

³⁶ Cleiren 2010a, p. 8.

Het Nederlandse strafrechtstelsel heeft een publiekrechtelijk karakter en is gericht op voorkoming van eigenrichting. Wetgeving en rechtsbeginselen beschermen de verdachte tegen de macht van de overheid en zijn erop gericht om de verdachte een eerlijk proces (fair trial) te geven. De verdachte is een volwaardige procespartij en heeft procedurele rechten die gericht zijn op de beïnvloeding van het strafgeding. Het slachtoffer heeft inmiddels een sterk verbeterde positie in het strafrecht, maar is geen procespartij. Het huidige spreekrecht van het slachtoffer of nabestaande is beperkt. In de huidige éénfasestructuur lijkt sprake te zijn van een zeker machtsevenwicht. In de huidige éénfasestructuur lijkt sprake te zijn van een zeker machtsevenwicht.

Er is inmiddels een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend dat er toe strekt om het spreekrecht niet langer te beperken. Naar aanleiding hiervan is in de Kamer naar voren gebracht dat een onbeperkt spreekrecht alleen in een tweefasenproces kan plaatsvinden. In het volgende hoofdstuk zal worden gezien hoe de wetenschap tegen een eventuele invoering van het tweefasenproces aankijkt.

Hoofdstuk 3 (Wetenschappelijk) onderzoek

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat de resultaten zijn van recentelijk (wetenschappelijk) onderzoek naar een tweefasenstructuur. Allereerst wordt het preadvies van Groenhuijsen onderzocht, daarna het onderzoeksrapport van de Rijksuniversiteit Groningen, genaamd 'Naar een tweefasenproces?'.³⁷

3.2 Preadvies Nederlandse Juristen-Vereniging 2012 Groenhuijsen³⁷

In zijn preadvies aan de NVJ in 2012, met als thema 'Waarheid en waarheidsvinding in het recht', gaat Groenhuijsen in op de vraag of een zuivere waarheidsvinding vereist dat een strafproces in twee fasen wordt ingedeeld, waarin in de eerste fase de schuldvraag van de verdachte wordt beslecht en daarna eventueel een tweede fase volgt waarin de op te leggen sancties aan bod komen en aandacht kan worden besteed aan slachtoffers van misdrijven. Ten aanzien van de zuivere waarheidsvinding gaat het in het strafrecht voor wat betreft het waarheidscriterium om de rechterlijke overtuiging van artikel 338 Sv. Als de rechter op grond

³⁷ Groenhuijsen 2012.

van de inhoud van de wettige bewijsmiddelen ervan overtuigd is dat de verdachte het ten laste gelegde feit heeft begaan, kan hij tot bewezenverklaring overgaan.³⁸ Vanaf dat moment wordt in de procedure de bewering die in de tenlastelegging wordt gedaan voor waar aangenomen. De verdachte heeft 'het' dan ook echt gedaan. Dat is dan ook de voorwaarde om een straf op te leggen. Overigens bepalen rechtsregels welke feiten relevant zijn en welke niet.

Groenhuijsen geeft eerst een terugblik. Sinds het eind van de 19^e eeuw klinkt telkens vanuit andere overwegingen vanuit wetenschap en politiek een roep om de introductie van een tweefasenproces. Dit heeft echter nimmer geleid tot de invoering ervan. Groenhuijsen benadert het tweefasenproces in zijn preadvies vanuit drie invalshoeken. Dit betreft in de eerste plaats het probleem van de forensische rapportage bij ontkennende verdachten, ten tweede het feit dat het slachtoffer in de laatste decennia binnen de strafrechtelijke procedure een meer prominente plaats is gaan innemen en ten derde heel ingewikkelde kwesties van voordeelontneming.

Groenhuijsen adviseert om niet over te gaan op een tweefasenproces. Daaraan liggen de volgende argumenten ten grondslag. Het eerste is dat hij niet ziet dat er een zwaarwegend bezwaar is tegen het optreden van een slachtoffer in de gewone procesfase voordat de schuld is vastgesteld. Zelfs niet als een slachtoffer een mondelinge slachtofferverklaring aflegt. De reden daarvoor is dat als het slachtoffer in de mondelinge slachtofferverklaring iets zegt dat in de optiek van sommigen onwaar is of overdreven, hij alsnog onder ede als getuige kan worden gehoord. Maar het is ook mogelijk dat het slachtoffer iets verklaart dat wel degelijk juist is en daarmee bijvoorbeeld voor het beantwoorden van de bewijsvraag van belang kan zijn. Ook is uit internationaal empirisch onderzoek gebleken dat er nergens een rechtstreeks verband is aangetoond tussen de uitoefening van het spreekrecht en een opwaartse druk op de straftoemeting.³⁹ Ten tweede berust het naar zijn vaste overtuiging op een dogmatisch verkeerd idee over het onschuldvermoeden dat de aanwezigheid van het slachtoffer zou moeten leiden tot een tweefasenproces. Het onschuldvermoeden is er om de verdachte te beschermen. Dat betekent dat de verdachte moet worden behandeld als onschuldig totdat zijn schuld door een rechter definitief is vastgesteld. Groenhuijsen staat daar achter, maar beschouwt het als een denkfout om in dat principe spiegelbeeldig te lezen dat je een slachtoffer zou moeten behandelen als een vermoedelijk slachtoffer totdat de schuld van de

³⁸ Cleiren 2010b, p. 259.

³⁹ Lens e.a. 2010, p. 91-94.

dader is bewezen. Dit is volgens hem extreem grievend voor het slachtoffer. Bovendien staat uit het oogpunt van waarheidsvinding ook het volgende zwaarwegende belang op het spel: het nationaal en internationaal erkende basisrecht van slachtoffers om gedurende de strafrechtelijke procedure met respect voor persoonlijke waardigheid te worden bejegend.⁴⁰ In alle fasen moet het slachtoffer met respect worden behandeld, het tegendeel zou volgens Groenhuijsen gebeuren als de slachtofferrechten pas zouden kunnen worden uitgeoefend nadat er een bewezenverklaring is uitgesproken. Feitelijk zou dat inhouden dat het slachtoffer tot op dat moment zonder enige vorm van erkenning wordt bejegend. Dit is de reden waarom volgens Groenhuijsen geen tweefasenproces op dit terrein moet worden ingevoerd. Alleen bij ontkennende verdachten meent Groenhuijsen dat een tweefasenproces 'vanuit het gezichtspunt van de waarheidsvinding belangrijke winst kan opleveren en daarom aanbeveling verdient'. Hij is van mening dat een ontkennende verdachte die meewerkt aan psychologisch of psychiatrisch onderzoek, het risico loopt dat de rechter de rapportage pro justitia ten onrechte laat meewegen in zijn bewijsbeslissing. Een tweede fase biedt voor de ontkennende verdachte voordelen, omdat dan na een bewezenverklaring er alsnog observatie en rapportage kan plaatsvinden ter ondersteuning van de door de rechter te nemen straf.

Kortom, de vraag of een zuivere waarheidsvinding wellicht vereist dat een strafproces in twee fasen wordt ingedeeld wordt door Groenhuijsen ontkennend beantwoord. Uitzondering daarop zijn de ontkennende verdachten. Voor hem weegt zwaar dat het slachtoffer naar zijn mening in het gesplitste proces niet met respect wordt behandeld.

3.3 Onderzoeksrapport 'Naar een tweefasenproces?'⁴¹

Zowel in verband met een wens tot uitbreiding van het spreekrecht van het slachtoffer als in verband met de problematiek van de weigerende observandus is de mogelijkheid om het strafproces in twee fasen te splitsen (tweefasenproces) in de Tweede Kamer naar voren gebracht. Naar aanleiding daarvan is aan de Rijksuniversiteit Groningen verzocht de argumenten voor en tegen de mogelijkheid van een tweefasenproces in kaart te brengen. Een aantal belangrijke constatering van de onderzoeksgroep wordt hieronder weergegeven.

⁴⁰ Artikel 51a lid 2 Sv en artikel 288a lid 2 Sv.

⁴¹ Keulen e.a. 2013.

De onderzoeksgroep heeft ten eerste geconstateerd⁴² dat een splitsing van het proces in twee fasen niet wenselijk is. Het huidige strafproces kan niet vergeleken worden met één alternatief tweefasenproces. De vorm van het tweefasenproces hangt in sterke mate af van het doel dat de overheid met een tweefasenproces wil bereiken. Iedere doelstelling leidt tot andere aanpassingen van het strafprocesrecht.⁴³

Als de doelstelling van de splitsing van het strafproces is het voorkomen van beïnvloeding van de rechter door irrelevante persoonsrapportages vereist dit ingrijpende aanpassing van het strafprocesrecht. Een andere rechter dan de zittingsrechter neemt de beslissing tot splitsing en selecteert de processtukken. Ook het hoger beroep zal in twee fasen moeten plaatsvinden.

Als het doel van de splitsing is te voorkomen dat het spreekrecht wordt uitgeoefend jegens een verdachte die strafrechtelijk niets te verwijten valt, dan vereist dit een minder ingrijpende aanpassing van het strafprocesrecht. Slecht één procesdossier kan in beide fasen dienst doen.

De zittingsrechter kan over de splitsing beslissen. De wet moet dan wel het criterium voor splitsing, de wijze van procesvoering in beide fasen en de eisen met betrekking tot de tussenbeslissing regelen. Uit het onderzoek door de Rijksuniversiteit Groningen onder de geïnterviewde beroepsjuristen kwam overigens naar voren dat ongeveer de helft (7 van de 15) van mening is dat het toekennen van een recht aan slachtoffers om zich uit te laten over de straftoemeting wel tot invoering van een tweefasenproces moet leiden. Volgens hen kan ook de eis van een fair trial in die richting wijzen als het éénfaseproces onvoldoende waarborgen biedt voor een goede procesvoering.

Als de doelstelling van het tweefasenproces is het verbeteren van de informatiepositie van de rechter bij het nemen van beslissingen inzake de oplegging van straffen en maatregelen is dit vanuit de wetgever bezien het gemakkelijkst, er hoeft in het strafprocesrecht eigenlijk niets te veranderen. Dit kan worden geconcludeerd uit het feit dat in het verleden op deze grondslag binnen het bestaande strafprocesrecht tot procesvoering in twee fasen is overgegaan. Er zijn dus verschillende invullingen van het tweefasenproces mogelijk. Het is niet duidelijk voor welke invulling precies draagvlak bestaat.⁴⁴

Als er in het tweefasenproces in iedere fase een pleidooi, requisitoir, beraadslaging en uitspraak nodig zijn kan dit leiden tot vertraging in de procedure. De splitsing kan ook tot

⁴² Keulen e.a. 2013.

⁴³ Kamerstukken II Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel tot Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering van nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken 2013/2014*, p. 9 en Keulen e.a. 2013, p. 320.

⁴⁴ Keulen e.a. 2013, p. 327.

gevolg hebben dat de behandeling van alle onderdelen intensificeert. Dit zal ook extra tijd gaan vragen.

De onderzoekers constateren in de tweede plaats dat in het huidige onderzoek ter terechtzitting verschillende fasen te onderscheiden zijn die aanknopingspunten bieden voor een betere situering van een eventueel uitgebreid spreekrecht. Het huidige spreekrecht zou dan een plaats moeten krijgen in de fase van de informatievergaring, de fase waarin onder meer het bewijs wordt geproduceerd. Het mogelijke nieuwe adviesrecht over de vragen van artikel 350 Sv zou meer op zijn plaats zijn in de fase van de informatiewaardering, dus bijvoorbeeld na het requisitoir.

Ten derde verdient het volgens de onderzoekers de voorkeur dat als wordt gekozen voor een adviesrecht voor het slachtoffer, de advocaat van het slachtoffer een belangrijke rol wordt toebedacht. De advocaat kan het advies professioneel juridisch en feitelijk onderbouwen. Daarmee zou kunnen worden bereikt dat het advies een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de oordeelsvorming van de rechter over de vragen van artikel 350 Sv.

In de vierde plaats doet de onderzoeksgroep de volgende constatering. Het slachtoffer zal goed geïnformeerd en begeleid moeten worden ten aanzien van de consequenties die de uitoefening van het adviesrecht voor hem kan hebben. Het is denkbaar dat de rechter tot een andere afweging komt dan het slachtoffer zich had voorgesteld. Dat kan leiden tot secundaire victimisatie.

Recapitulerend kan worden gesteld dat de Groningse onderzoekers een tweefasenproces niet noodzakelijk achten voor de invoering van een uitgebreid spreekrecht. Het is namelijk niet duidelijk voor welke invulling van het tweefasenproces draagvlak bestaat. Zij bevelen een alternatief aan in de vorm van een adviesrecht in aanvulling op het bestaande spreekrecht waarbij gebruik gemaakt wordt van de huidige fasering van het onderzoek ter terechtzitting. De advocaat van het slachtoffer kan het advies professioneel onderbouwen en secundaire victimisatie van het slachtoffer wordt voorkomen door goede informatie en begeleiding van het slachtoffer.

3.4 Tussenconclusie

Groenhuijsen is in zijn preadvies van mening dat uit oogpunt van waarheidsvinding geen tweefasenproces hoeft te worden ingevoerd, behalve bij de ontkennende verdachten. Voor

hem weegt zwaar dat het slachtoffer naar zijn mening in het gesplitste proces niet met respect wordt behandeld.

De Groningse onderzoekers achten een tweefasenproces niet noodzakelijk voor de invoering van een uitgebreid spreekrecht. Het is namelijk niet duidelijk voor welke invulling van het tweefasenproces draagvlak bestaat. Zij bevelen een alternatief aan in de vorm van een adviesrecht in aanvulling op het bestaande spreekrecht, dat aansluit bij de bestaande fasen in het strafproces. De advocaat van het slachtoffer kan het advies professioneel onderbouwen en secundaire victimisatie van het slachtoffer wordt voorkomen door goede informatie en begeleiding.

Hoofdstuk 4 Rechtsvergelijking⁴⁵

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de stand van zaken van de positie van het slachtoffer in het strafproces en het tweefasenproces in Duitsland en België. Bezien wordt of uit de in deze landen bestaande wettelijke stelsels en gevoerde onderzoeken en discussies over het tweefasenproces lessen kunnen worden getrokken.

4.2 Duitsland⁴⁶

Ook in Duitsland heeft het slachtoffer de laatste decennia in het strafproces een prominentere plaats ingenomen. Het slachtoffer heeft in Duitsland het recht om op te treden als Privatkläger. Het slachtoffer treedt dan in een aantal lichte delicten als enig aanklager op. Aan een Privatklage zijn financiële risico's verbonden. Dat heeft er aan bijgedragen dat de Privatklage sterk aan betekenis heeft ingeboet. Het slachtoffer kan zich als Nebenkläger aansluiten als het Openbaar Ministerie vervolging heeft ingesteld. De Nebenkläger is een zelfstandige partij in het strafproces. Als de Nebenkläger tot het proces is toegelaten, beschikt hij in die hoedanigheid over omvangrijke rechten.

Duitsland kent nu geen tweefasenproces. Tussen 1878 en 1924 heeft in Duitsland voor het toenmalig zogenoemde Geschworenengericht wel een tweefasenproces gegolden. Dit was voor dit land een atypisch systeem dat was geworteld in de Angelsaksische traditie van de

⁴⁵ Keulen e.a. 2013, p. 195-278 en Korver 2012, p. 267-287.

⁴⁶ Lindenberg 2013, p. 253-280.

juryrechtspraak. Daarnaast waren er nog andere gerechten met een éénfaseproces. De discussie over de tweefasenstructuur herleefde in Duitsland sterk na de Eerste en de Tweede Wereldoorlog als gevolg van de aandacht voor de positie van het slachtoffer. Er is in de Duitse literatuur aan veel argumenten voor en tegen invoering van een tweefasenproces aandacht besteed. In diverse publicaties komende de volgende zeven argumenten vóór de invoering van een tweefasenproces naar voren.

Het eerste argument is de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte. Op het moment dat de verdachte nog niet is schuldig bevonden komen er in het strafproces allerlei facetten van het privéleven van de verdachte uitgebreid in het openbaar aan bod. Als vrijspraak volgt ligt de zaak door de pers op straat en kan dit een ruïneuze uitwerking op de verdachte hebben.⁴⁷ Dit zou in strijd zijn met hoger recht zoals de menselijke waardigheid, eis van proportionaliteit (disproportioneel ingrijpen) en de onschuldpresumptie.⁴⁸

Het tweede argument is de onschuldpresumptie gekoppeld aan de bejegening van de verdachte. De behandeling van de persoonlijke omstandigheden met het oog op de mogelijk op te leggen straf moet geschieden als ware de verdachte de dader, het gaat om de vaststelling van de 'daderpersoonlijkheid'. Er is voor dergelijke indringende ondervragingen van rechters en uitingen van deskundigen op dat moment nog geen grondslag.⁴⁹ Ten derde zou een groot risico voor de aantasting van de onbevangenheid van de rechter liggen in prematuur onderzoek naar en premature kennis van zowel slechte persoonseigenschappen als de justitiële documentatie. Een tweefasenproces zou kunnen leiden tot minder oneigenlijke veroordelingen. Het vierde argument kan worden omschreven als de kwaliteit van de straftoemeting. Het tweefasenproces zou leiden tot een betere behandeling van de straftoemetingsvraag en een verhoogde kwaliteit van de straftoemeting zelf.⁵⁰ Het vijfde argument hangt met het vorige samen. Het betreft de medewerking en de acceptatiegraad van de verdachte. De voorstanders van een tweefasenproces verwachten dat een al schuldig bevonden verdachte sneller geneigd zal zijn deel te nemen aan het processuele gesprek over de straftoemeting. Wat hij zegt kan niet meer tegen hem gebruikt worden in de beoordeling van het bewijs en de acceptatie van de straf zal groter zijn door de intensievere betrokkenheid. In de zesde plaats wordt gewezen op het verdedigingsbelang. Bij het pleiten voor vrijspraak zou de verdediging er verstandig aan doen om ook aanvullend een strafmaatverweer te

⁴⁷ Roxin 1975, p. 64 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 264.

⁴⁸ Artikel 6 EVRM.

⁴⁹ Roxin 1975, p. 64 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 265.

⁵⁰ Heckner 1973, p. 31-34, zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 266.

voeren. Maar als hij dat doet geeft hij te kennen rekening te houden met een veroordeling en ontstaat er ook bij het gerecht twijfel over de vrijspraakovertuiging. Een risico is ook dat verzachtende omstandigheden dan niet naar voren komen als er uiteindelijk toch wordt veroordeeld. Dit risico is er niet in een tweefasenproces, het gaat dan om gescheiden pleidooien, van schuldigverklaring en strafmaat. Ten slotte is het er het zevende argument van de proceseconomie. Er zal extra tijd benodigd zijn in een tweefasenproces als gevolg van de toegenomen aandacht voor de straftoemettingsvraag. Dit behoort eigenlijk ook in de éénfasestructuur al zo te zijn, dus de tweefasenstructuur is dan niet de oorzaak. Gangbare procedures duren lang vanwege de procedures buiten het onderzoek ter terechtzitting. Als de wetgever meer werk maakt van de vereenvoudiging van deze procedures zou zelfs na invoering van het tweefasenproces sprake zijn van tijdsbesparing.⁵¹

Het tweefasenproces heeft niet alleen maar positieve invloeden. Als bezwaren tegen het tweefasenproces worden in de Duitse literatuur genoemd de proceseconomie, de ondeelbaarheid van daad- en daderonderzoek en de slechte invloed op de medewerking van de verdachte. Wat het eerste punt betreft het volgende. Het tweefasenproces heeft twee pleidooien, twee requisitoiren, twee raadkamerberaadslagingen en twee uitspraken. Sceptici beweren dat door de splitsing alle afzonderlijke componenten intensiveren met als gevolg dat het proces veel extra tijd gaat kosten. Ten tweede zouden het onderzoek naar de daad (bewijsvraag) en het onderzoek naar de dader (de persoon van de verdachte en de justitiële documentatie) niet of nauwelijks te scheiden zijn. Voor het waarderen van het bewijs voor bestanddelen en voor de (on)schuld zal persoonlijke informatie over de verdachte zeer relevant zijn. Het motief van de dader vereist onderzoek in de persoonlijke sfeer. Als laatste element waarop de tweefasenstructuur negatieve invloed zou hebben, wordt genoemd de slechte invloed op de medewerking van de verdachte. Men verwacht dat de dader in de eerste fase zal dichtklappen en de schuldvaststelling zal afwachten. Er zullen dus minder bekende verdachten zijn. Door een verlies van menselijk contact met de dader in de eerste fase omdat de persoonskenmerken niet aan bod komen, ontstaat een moeizaam zakelijk gesprek. De rechter kan de verdachte niet 'losmaken'.

⁵¹ Roxin 1975, p. 67 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 268.

Veel Duitse auteurs⁵² waren van mening dat in de tweede helft van de vorige eeuw zonder wetswijziging al een tweefasenproces mogelijk was, zij het vrijblijvend en daarmee erg gevarieerd gebruikt. Rechters en officieren van justitie waren eerst sceptisch en later gereserveerd tegenover een tweefasenproces. Er werd een voorstel gedaan voor een beperkte wijziging, een minimaal programma, de zogenaamde 'Kleine Lösung'. Deze kwam er op neer dat een blijvende aanpassing van de tussenbeslissing mogelijk moet blijven, persoonlijke omstandigheden alleen worden besproken op een moment dat het relevant is en het alleen zware zaken mag betreffen op verzoek van de verdachte. Uitvoerder wetgeving, de zogenaamde 'Grosse Lösung', zou waarschijnlijk geen succes hebben opgeleverd omdat weinigen zich waagden aan de complexiteit van de details van het tweefasenproces. Anderen⁵³ beweerden dat het bestaande proces al aan de eisen van een fair trial voldeed en daarom de meerkosten van een tweefasenproces niet acceptabel waren. Weer anderen⁵⁴ wilden een empirisch onderzoek afwachten alvorens na te denken over de Grosse Lösung. Er is een groot onderzoek geweest naar een tweefasenproces binnen de kaders van het bestaande strafprocesrecht (Kleine Lösung). De minimale regeling binnen de wettelijke kaders was in beide fasen flexibel, dus in de eerste fase konden ook persoonlijke omstandigheden aan de orde komen en in de tweede fase kon opnieuw bewijs aan de orde worden gesteld. Het resultaat van het onderzoek was positief.⁵⁵ Een tweefasenproces binnen de kaders van het bestaande strafprocesrecht was door de flexibele insteek goed werkbaar. De veronderstelling dat de gesprekstema's voor 'Tatfrage' en 'Sanctionsfrage' niet te scheiden waren, zagen de onderzoekers dus niet op grote schaal terug in de resultaten. Het tweefasenproces werd uiteindelijk in Duitsland toch niet ingevoerd. Waar dat aan heeft gelegen is niet duidelijk geworden.⁵⁶

De Duitse literatuur heeft veel argumenten voor en tegen de invoering van een tweefasenstructuur opgeleverd. Een groot experiment met de invoering van een flexibel tweefasenproces binnen de bestaande wettelijke kaders heeft positieve resultaten opgeleverd. Het is te betreuren dat niet goed duidelijk is waarom de tweefasenstructuur niet is

⁵² Schöch 1978, p. 460; Schmiedt-Hieber 1982, p. 1020 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 272.

⁵³ Achenbach 1977, p. 243-244, 254 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 273.

⁵⁴ Achenbach 1977, p. 243-244 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 273.

⁵⁵ Dölling 1978; Schunck 1982 zoals geciteerd in Keulen e.a. 2013 p. 274.

⁵⁶ Keulen e.a. 2013, p. 278.

ingevoerd. Het slachtoffer heeft in Duitsland als Privatkläger en Nebenkläger omvangrijke rechten als procespartij.

4.3 België⁵⁷

Deze paragraaf betreft een beperkte analyse van voor het beantwoorden van de centrale vraag relevante onderdelen van het Belgische straf(proces)recht.

In België geldt het beginsel van 'eenheid van uitspraak' op het gebied van schuld en straftoemeting, in Nederlandse termen het concentratiebeginsel. De strafrechter doet in principe in één enkel vonnis of arrest uitspraak over de schuldvraag en de straf. Vanwege de sterke verwevenheid van schuld en straf mag niet afzonderlijk over deze zaken worden besloten.⁵⁸

Een belangrijke uitzondering is de procedure bij het Hof van Assisen, dat de allerzwaarste straffen behandelt en die drie fasen kent. De eerste fase betreft de schuldvraag die door de jury wordt beslist, waarbij ook de burgerlijke partij het woord mag voeren, de tweede fase is die van de straftoemeting waarover de rechters en de jury beslissen (dus niet de burgerlijke partij) en in de derde fase wordt de burgerlijke vordering behandeld met alleen beroepsrechters. Andere uitzonderingen op het splitsingsverbod zijn het onderzoek met betrekking tot voordelen in verband met het delict, de burgerlijke vordering met betrekking tot de vergoeding van schade en de zogenaamde probatie-opschorting, waarbij alleen een uitspraak wordt gedaan over de schuldvraag en de beslissing over de straf onder voorwaarden wordt uitgesteld.

Om te voorkomen dat de beslissing over de schuld wordt beïnvloed door persoonlijke elementen van de verdachte zijn in het verleden voorstellen⁵⁹ gedaan om splitsing van de strafprocedure van het gewone strafproces mogelijk te maken. Op deze voorstellen is veel kritiek geleverd. Deze splitsing zou onder meer leiden tot vertraging en verlenging van de procedure en dus tot hogere kosten, extra werkdruk voor de magistratuur en tegenstrijdige, incoherente uitspraken over straf en schuld. Denys⁶⁰ geeft als tegenargument de toename van het werk van de rechter, die toch al een zeer actieve rol speelt in het gemengde accusatoire en inquisitoire karakter van de strafrechtpleging. Het hele strafprocesrecht zou dan drastisch

⁵⁷ Kwakman 2013, p. 195-233.

⁵⁸ Verstraeten 2007, p. 988.

⁵⁹ Commissie Franchimont en de Commissie Holsters.

⁶⁰ Denys 2006, p. 346-349.

moeten worden herzien. Inmiddels is in België de roep om een (facultatief) tweefasenproces verstomd.

In België mag het slachtoffer niet over de hoogte van de straf spreken en neemt dus ook geen kennis van de daarop betrekking hebbende informatie. Een door een misdaad benadeeld persoon heeft de mogelijkheid om zelfstandig een strafvordering in te stellen via een zogenaamde burgerlijke partijstelling. Er is veel discussie over dit bijna ongelimiteerde recht, omdat het beleid van het Openbaar Ministerie daarmee wordt doorkruist en omdat het een groot beslag legt op de beperkte zittingscapaciteit en het bovendien misbruikgevoelig is.⁶¹ Dat het toekennen van rechten aan het slachtoffer ook kan doorschieten kan uit de situatie in België worden geleerd. Er is inmiddels onderzoek gaande naar de inperking van de bevoegdheden van het slachtoffer, met name inperking van de burgerlijke partijstelling, zoals dat eerder in Frankrijk is gebeurd.⁶² Het slachtoffer heeft in België veel actiemogelijkheden. Het strafproces heeft een steeds meer burgerlijk karakter gekregen. Misbruik is er in de vorm van vergaring van informatie voor commerciële doelstellingen. Het beperken van deze eerder verkregen slachtofferrechten ligt politiek zeer gevoelig.⁶³

4.4 Tussenconclusie⁶⁴

De Duitse literatuur heeft veel argumenten voor en tegen de invoering van een tweefasenstructuur opgeleverd. Een groot experiment met de invoering van een flexibel tweefasenproces binnen de bestaande wettelijke kaders heeft positieve resultaten opgeleverd. Het is te betreuren dat niet goed duidelijk is waarom de tweefasenstructuur niet is ingevoerd. Het slachtoffer heeft in Duitsland als Privatkläger en Nebenkläger omvangrijke rechten als procespartij.

Voor de zware delicten kent België voor het Hof van Assisen een gesplitst proces. Het slachtoffer mag zich in België nadrukkelijk niet uitlaten over de straftoemeting. Dat het toekennen van rechten aan het slachtoffer ook kan doorschieten kan uit de situatie in België worden geleerd. Er is veel kritiek op het bijna ongelimiteerde recht van de burgerlijke partij

⁶¹ Verstraeten e.a. 2012.

⁶² Keulen e.a. p. 384-389, verslag van interviews met Belgische rechtsgeleerden Huijsmans, Traest en Meese.

⁶³ Kwakman 2013 en interviews met Belgische rechtsgeleerden Huijsmans, Traest en Meese in Keulen e.a. 20213.

⁶⁴ Memorie van Toelichting op het Wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering van nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken 2013/2014*.

om zelfstandig een strafvordering in te stellen. Er is onderzoek gaande naar de inperking van deze bevoegdheid, zoals dat eerder in Frankrijk is gebeurd.⁶⁵ Het beperken ligt bij de bevolking zeer gevoelig. Bovendien blijkt het ook in België niet gemakkelijk om een tweefasenproces in te voeren voor het gewone strafproces. Ook hier is de discussie, na veel kritiek, een stille dood gestorven.

Hoofdstuk 5 Wetsvoorstel ter aanvulling van het spreekrecht 2013

5.1 Inleiding

In het Regeerakkoord⁶⁶ is opgenomen dat het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden verder zal worden uitgebreid. De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie heeft in oktober 2013 een nieuw wetsvoorstel tot uitbreiding van het spreekrecht uitgebracht. Na de globale weergave van de inhoud van dit wetsvoorstel volgt een confrontatie met de adviezen van de onderzoekers en een bespreking van het wetsvoorstel.

5.2 Inhoud van het wetsvoorstel⁶⁷

Het wetsvoorstel gaat niet uit van een splitsing van het strafproces in twee fasen. Bij het besluit van de wetgever heeft naast het advies van de Groningse onderzoeksgroep, dat invoering van een tweefasenproces in het Nederlandse recht geen noodzakelijke voorwaarde is voor verruiming van de mogelijkheden voor het slachtoffer om zich over meer uit te laten dan waartoe hij nu gerechtigd is, een belangrijke rol gespeeld dat België en Duitsland na intensieve discussie uiteindelijk hebben afgezien van de invoering van een tweefasenproces. In de plaats daarvan is gekozen voor een ingrijpende verruiming, te benoemen als een adviesrecht dat kan worden uitgeoefend in aanvulling op het bestaande spreekrecht.⁶⁸ Het adviesrecht houdt in

⁶⁵ Keulen e.a. p. 384-389, verslag van interviews met Belgische rechtsgeleerden.

⁶⁶ Regeerakkoord "Bruggen slaan" van 29 oktober 2012.

⁶⁷ Het wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces van oktober 2013, *Kamerstukken II* 2013/2014.

⁶⁸ Memorie van Toelichting op het Wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds

dat degenen die bevoegd zijn gebruik te maken van het spreekrecht op de terechtzitting ook hun opvatting kunnen geven over de bewezenverklaring, de kwalificatie van het feit, de schuld van de verdachte en de passende straftoemeting. Het ligt volgens de staatssecretaris in de rede om het adviesrecht in aansluiting op het spreekrecht te laten plaatsvinden en aan de huidige positionering van het spreekrecht vóór het requisitoir vast te houden. Het adviesrecht wordt onderscheiden van het bestaande spreekrecht omdat daaraan andere processuele gevolgen zijn verbonden. Deze houden in dat de officier van justitie en de verdediging de gelegenheid krijgen zich over het advies uit te laten en de officier van justitie kan vorderen en de verdachte kan verzoeken om het slachtoffer als getuige te horen⁶⁹. Ook kan de rechtbank de spreekgerechtigde die gebruik heeft gemaakt van zijn adviesrecht en in dat kader een belastende verklaring heeft afgelegd, als getuige ondervragen⁷⁰ en heeft de spreekgerechtigde als getuige een verplichting tot antwoorden. De verdachte krijgt de gelegenheid om op dit belastende materiaal een reactie te geven in het kader van zijn ondervragingsrecht.⁷¹ Uitgangspunt is volgens de memorie van toelichting op het wetsvoorstel ⁷²nog steeds dat het slachtoffer naar aanleiding van zijn spreekrecht geen vragen heeft te dulden en dit spreekrecht niet voor weerlegging vatbaar is. Het voorgestelde artikel 302 lid 1 vermeldt overigens dat naar aanleiding van het toegekende spreekrecht de voorzitter en de rechters vragen over zijn verklaring kunnen stellen en dat nadere vragen van de officier van justitie en de verdachte door tussenkomst van de voorzitter worden gesteld.

Het slachtoffer wordt geen zelfstandige procespartij. Het vervolgingsmonopolie blijft bij het OM. De rol van het slachtoffer blijft tijdens het onderzoek beperkt tot spreekgerechtigde en adviseur. Het wetsvoorstel gaat er van uit dat het adviesrecht, evenals het spreekrecht, door het slachtoffer zelf uitgeoefend kunnen worden. Voor de uitoefening van het spreek- en adviesrecht worden de bestaande juridisch faciliteiten niet verder uitgebreid. Het wordt aan het slachtoffer zelf overgelaten of hij gebruik maakt van de diensten van een raadsman. Adviesrecht en spreekrecht worden niet gescheiden. Het slachtoffer beslist zelf of hij het adviesrecht in aansluiting op het spreekrecht zelf zal uitoefenen. Volgens de staatssecretaris is

gewelddsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering van nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken II* 2013/2014.

⁶⁹ Voorgesteld wetsartikel 302, derde lid, Sv.

⁷⁰ Voorgesteld wetsartikel 302, vierde lid, Sv.

⁷¹ Artikel 6, derde lid, sub d, EVRM.

⁷² Memorie van Toelichting op het Wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering van nabestaanden van oktober 2013, *Kamerstukken II* 2013/2014, p. 16.

het ter voorkoming van secundaire victimisatie noodzakelijk dat het slachtoffer een goede voorbereiding dient te krijgen op de terechtzitting.⁷³ In de praktijk houden de medewerkers van Slachtofferhulp Nederland zich daar al mee bezig.

In het kader van de versterking van de positie van het slachtoffer stelt de staatssecretaris voor om, wanneer het gaat om een uitdrukkelijk onderbouwd standpunt, een uitbreiding van de motiveringsplicht op te nemen.

5.3 Confrontatie wetsvoorstel met adviezen

De staatssecretaris heeft in het wetsvoorstel niet voor de invoering van een tweefasenstructuur gekozen. Het door de onderzoeksgroep van de RUG geopperde alternatief van adviesrecht is in het wetsontwerp verwerkt. Daarbij is geen gehoor gegeven aan het idee om het spreekrecht van het adviesrecht te scheiden. De situering wordt uiteindelijk aan de rechter overgelaten.

Het advies van de onderzoeksgroep om de advocaat van het slachtoffer het advies aan de rechter over de vragen van artikel 350 Sv juridisch en feitelijk te laten onderbouwen is ook niet overgenomen. De constatering van de onderzoeksgroep dat ter voorkoming van secundaire victimisatie het slachtoffer goed geïnformeerd en begeleid moet worden wordt wel door de staatssecretaris onderkend.

5.4 Commentaar op het wetsvoorstel

Het commentaar richt zich met name op drie punten. In de eerste plaats op de noodzaak van het wetsontwerp, ten tweede op de mogelijkheid van het slachtoffer om zich uit te laten over de strafmaat en ten derde op het niet overnemen van het voorstel van de onderzoeksgroep van de RUG om het adviesrecht te laten uitoefenen door de raadsman van het slachtoffer.

De memorie van toelichting op het wetsvoorstel vermeldt dat het geven van een onbelemmerd adviesrecht aan een slachtoffer dat op de terechtzitting aanwezig is, tegemoet komt aan de algemene klacht van slachtoffers dat zij zich in het kader van het huidige strafproces onvoldoende erkend vinden. Uit eerder onderzoek van Lens e.a. is gebleken dat

⁷³ Memorie van Toelichting op het Wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering van nabestaanden van oktober 2013, Kamerstukken II 2013/2014, p. 18.

maar beperkt gebruik wordt gemaakt van het spreekrecht.⁷⁴ Lens e.a. schatten dat het spreekrecht maar 230 tot 260 keer per jaar wordt gebruikt. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de mogelijkheid van het slachtoffer om in plaats van het spreekrecht een schriftelijke slachtofferverklaring in te dienen. De meerderheid van de slachtoffers wil de rechter en de verdachte langs deze weg informeren. Voor de rest hebben ze er op grond van uiteenlopende redenen geen behoefte aan om te spreken ter zitting. Waar ze wel behoefte aan hebben is een juiste bejegening. Bovendien wordt de beïnvloeding van de strafmaat maar door de minderheid van de slachtoffers nagestreefd.⁷⁵

Het toekennen aan het slachtoffer van de mogelijkheid om zich uit te laten over de straftoemeting zal naar verwachting niet leiden tot forse verschuivingen in de hoogte van de strafoplegging vanwege de bestaande strafverorderingsrichtlijnen (rechtsgelijkheid). De straftoemeting wordt binnen de huidige werkwijze sterk gevormd. Via landelijke geldende strafvorderingsrichtlijnen van het Openbaar Ministerie⁷⁶ wordt gestreefd naar een zekere rechtsgelijkheid. De zittende magistratuur heeft ook afspraken gemaakt betreffende de straftoemeting. Deze zijn opgesteld door het Landelijk overleg van voorzitters van de strafsectoren van de gerechtshoven en de rechtbanken (LOVS). De rechter is gewoon binnen deze context een zekere ruimte te nemen om recht te doen aan de omstandigheden van het geval. Slechts binnen deze smalle bandbreedte staat het de rechter vrij betekenis toe te kennen aan de inbreng door het slachtoffer door middel van het spreekrecht, adviesrecht of de schriftelijke slachtofferverklaring.

Door het slachtoffer de mogelijkheid te bieden een oordeel te geven over de strafmaat wordt de indruk gewekt dat hij wat dat betreft werkelijk iets in de melk te brokkelen heeft. Voor het opleggen van een strafrechtelijke sanctie is echter meer nodig dan het (emotionele) oordeel van het slachtoffer. Er moet onder meer ook sprake zijn van verwijtbaarheid, opzet of schuld en strafrechtelijk causaal verband. Voor de beoordeling daarvan zijn onafhankelijke, onbevooroordeelde professionals nodig. Zelfs voor professionals is het blijkens de praktijk vaak niet eenvoudig om vast te stellen of aan al de voorwaarden van strafbaarheid is voldaan.

⁷⁴ Lens e.a. 2010, p. 84.

⁷⁵ Lens e.a. 2010, p. 89.

⁷⁶ Voor de reguliere delicten geldt dat de afhandeling, inclusief een indicatie van de strafeis wordt voorgeschreven via BOS Polaris. Voor de zwaardere delicten geldt als uitgangspunt dat deze met inachtneming van de omstandigheden van het geval dienen te worden afgedaan, echter voor de meeste worden ook hier via afzonderlijke richtlijnen aanwijzingen gegeven voor de strafvordering.

Als het vonnis anders uitvalt dan het slachtoffer verwacht is er een grote kans op secundaire victimisatie. Ook kan dit leiden tot aantasting van het gezag van de rechterlijke macht omdat naar het oordeel van het publiek weer geen rekening gehouden wordt met de wensen en verlangens van slachtoffers.

In België is het volstrekt uitgesloten dat het slachtoffer zich over de strafmaat uitlaat, dat is een publiekrechtelijke verantwoordelijkheid. In Duitsland kunnen de Privatkläger en de Nebenkläger zich wel over de straf uitlaten. Zij zijn echter een volwaardige procespartij. Deze status krijgt het slachtoffer in het wetsvoorstel niet. Ik ben overigens met Kool⁷⁷ van mening dat het slachtoffer geen procespartij moet worden, omdat te ver gaande dienstverlening aan het slachtoffer afbreuk kan doen aan het rechtskarakter van het strafrecht en nog meer slachtofferrechten zullen zorgen voor een onevenwichtige afweging van belangen ten koste van de verdachte. Volgens Cleiren heeft het strafrecht vooral een functie in de relatie overheid-verdachte/dader.⁷⁸

Dit betekent mijns inziens niet dat het slachtoffer niet mag opkomen voor zijn gerechtvaardigd belang in het strafproces. Het is inmiddels nationaal en internationaal erkend dat het strafproces ook een functie heeft te vervullen in het opkomen voor de belangen van het slachtoffer. Het slachtoffer heeft mijns inziens voldoende wettelijke mogelijkheden in het strafproces om op te komen voor zijn rechten.

Nu het wetsvoorstel er niet op gericht is om het advies van het slachtoffer, waaronder dat over de strafmaat, te laten onderbouwen door een advocaat zou het advies minder betekenis kunnen krijgen. Een door een raadsman verwoord advies kan meer gewicht in de schaal leggen dan een onprofessioneel oordeel van het slachtoffer. De kans dat het slachtoffer gefrustreerd raakt omdat ten aanzien van de straftoemeting niet aan zijn verwachtingen wordt voldaan is groot.

5.5 Tussenconclusie

De conclusie van de onderzoekers om geen tweefasenstructuur in te voeren heeft de staatssecretaris gedeeld. Op een aantal andere essentiële onderdelen zoals de onderbouwing van het advies door een raadsman en het advies om het spreekrecht en het adviesrecht te scheiden is in het wetsontwerp geen gehoor gegeven. Het voorliggende wetsvoorstel tot

⁷⁷ Kool 2013.

⁷⁸ Cleiren 2010, p. 3.

uitbreiding van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden wekt bij het slachtoffer verwachtingen die niet waar gemaakt kunnen worden. Dit leidt tot frustratie en secundaire victimisatie van het slachtoffer. De gewenste respectvolle bejegening van het slachtoffer wordt door dit voorstel geweld aan gedaan. Ook kan de gekozen aanpak leiden tot een aantasting van het gezag van de rechterlijke macht.

De voorgestelde uitbreiding van het spreekrecht vereist een andere inrichting van het straf(proces)recht. Maar daar heeft de staatssecretaris niet voor gekozen.

Hoofdstuk 6 Conclusies en beantwoording van de centrale vraag

Door een nieuw wetsvoorstel betreffende de uitbreiding van het spreekrecht voor slachtoffer en nabestaanden in 2013 is opnieuw discussie ontstaan over de eventuele invoering van een tweefasenproces. Een aantal wetenschappers heeft hierover geadviseerd. Groenhuijsen is in zijn preadvies aan de NVJ 2012 van mening dat uit oogpunt van waarheidsvinding geen tweefasenproces hoeft te worden ingevoerd, behalve bij de ontkennende verdachten. Voor hem weegt zwaar dat het slachtoffer naar zijn mening in het gesplitste proces niet met respect wordt behandeld. De Groningse onderzoekers achten een tweefasenproces voor de invoering van een uitgebreid spreekrecht ook niet noodzakelijk. De vorm van het tweefasenproces hangt in sterke mate af van het doel dat de overheid met een tweefasenproces wil bereiken. Iedere doelstelling leidt tot andere aanpassingen van het strafprocesrecht. Het is namelijk volgens hen niet duidelijk voor welke invulling van het tweefasenproces draagvlak bestaat. Zij bevelen een alternatief aan in de vorm van een adviesrecht in aanvulling op het bestaande spreekrecht, dat aansluit bij de bestaande fasen in het strafproces. De advocaat van het slachtoffer kan het advies professioneel onderbouwen en secundaire victimisatie van het slachtoffer wordt voorkomen door goede informatie en begeleiding.

In Duitsland en België is ook ervaring opgedaan met het tweefasenproces. De Duitse literatuur heeft in de vorige eeuw veel argumenten voor en tegen de invoering van een tweefasenstructuur opgeleverd. Een groot experiment met de invoering van een flexibel tweefasenproces binnen de bestaande wettelijke kaders leidde daar tot positieve resultaten. Het is te betreuren dat niet goed duidelijk is waarom de tweefasenstructuur niet is ingevoerd. Voor de zware delicten kent België voor het Hof van Assisen een gesplitst proces. Maar ook in België blijkt het niet gemakkelijk om voor het gewone strafproces een tweefasenproces in te voeren. De discussie daarover is, na veel kritiek, een stille dood gestorven.

In het sinds oktober 2013 voorliggende wetsvoorstel heeft de staatssecretaris de conclusie van de Groningse onderzoeksgroep om geen tweefasenstructuur in te voeren gedeeld. Het wetsvoorstel biedt het slachtoffer echter wel de mogelijkheid zich in de bestaande structuur van het straf(proces)recht uit te laten over de strafmaat. Dit is mijns inziens in strijd met de karakteristieken van het Nederlandse strafrechtstelsel. Straftoemeting is binnen het Nederlandse (strafproces) recht evident een zaak van de overheid en dient dat mijns inziens binnen de bestaande karakteristiek van het straf(proces)recht ook te blijven. Het Nederlandse strafrechtstelsel heeft een publiekrechtelijk karakter en is gericht op voorkoming van eigenrichting. Het strafproces kan niet aan het slachtoffer worden teruggegeven. Het slachtoffer heeft inmiddels een sterk verbeterde positie in het strafrecht, maar is geen procespartij. Het huidige spreekrecht van het slachtoffer of nabestaande is beperkt. In de huidige éénfasestructuur lijkt sprake te zijn van een zeker machtsvervalsing.

Onderzoeksrapporten spreken elkaar wat betreft de noodzaak van uitbreiding van slachtofferrechten tegen. Bovendien is de verwachting dat de invloed van het slachtoffer op de hoogte van de straf slechts marginaal kan zijn. Kortom het voorliggende wetsvoorstel wekt bij het slachtoffer verwachtingen die niet waar gemaakt kunnen worden. Dit leidt tot frustratie en secundaire victimisatie van het slachtoffer. De gewenste respectvolle bejegening van het slachtoffer wordt door dit wetsvoorstel geweld aan gedaan. Ook kan de gekozen aanpak leiden tot een aantasting van het gezag van de rechterlijke macht als in de ogen van het publiek de rechter weer eens niet heeft voldaan aan de door hen gestelde eisen.

Mocht onverhoopt het nieuwste wetsvoorstel tot uitbreiding van het spreekrecht in de voorgestelde vorm worden aangenomen, dan is naar mijn mening het bestaande evenwicht tussen partijen in het strafproces verbroken. Als het slachtoffer een oordeel mag geven over de schuld van de verdachte en de wenselijkheid van oplegging van een straf of maatregel dan kan dat voor de verdachte nadelig zijn. In plaats van alleen de officier van justitie heeft hij, als het slachtoffer het woord voert en op een veroordeling aandringt, twee partijen tegenover zich. En dat kunnen er nog meer zijn als in een strafzaak verschillende slachtoffers er aanspraak op maken het woord te voeren. Het bestaande evenwicht is verloren gegaan en moet worden hersteld. Dit evenwicht kan mijns inziens worden hersteld door de verdachte en de verdediging de mogelijkheid te geven binnen het bestaande straf(proces) recht om een

tweetfasenproces te verzoeken. Duitsland heeft met een flexibel tweetfasenproces binnen de bestaande structuur goede ervaringen opgedaan. Dit kwam er op neer dat een blijvende aanpassing van de tussenbeslissing mogelijk moet blijven en persoonlijke omstandigheden alleen worden besproken op een moment dat het relevant is. Deze minimale regeling binnen de wettelijke kaders is in beide fasen flexibel, dus in de eerste fase kunnen ook persoonlijke omstandigheden aan de orde komen en in de tweede fase kan opnieuw bewijs aan de orde worden gesteld. Het resultaat van het Duitse onderzoek was positief. De verdachte kan dan tot aan het moment van de schuldigverklaring meer als onschuldige worden behandeld. Het evenwicht in de krachtverhoudingen in het strafproces dat door het toekennen van nog meer slachtofferrechten is verstoord, wordt hiermee hersteld. Bovendien is uit dit onderzoek duidelijk naar voren gekomen dat het tweetfasenproces voor de verdachte, maar ook voor het slachtoffer fundamentele voordelen oplevert. Tegenstanders van het tweetfasenproces beroepen zich eigenlijk alleen maar op een aantal praktische problemen zoals hogere kosten en inefficiëntie.

Literatuurlijst

Cleiren 2010a

C.P.M. Cleiren, 'Evolueren naar meer horizontale en multidimensionale verhoudingen in het strafrecht', voordracht gehouden aan de Universiteit te Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid op 23 februari 2010. Mechelen, Kluwer. 2010. (Gandius / Thorbecke-colleges, 34).

Cleiren 2010b

C.P.M. Cleiren, 'De rechterlijke overtuiging. Een sprong met hindernissen', *RM Themis* 2010, p. 259-267.

Cleiren & Hol 2013

C.M. Cleiren & A. M. Hol, *Strafrecht tussen ratio en emotie*, Amsterdam: University Press 2013.

Corstens/Borgers 2011

G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, 7e druk, bewerkt door M.J. Borgers, Deventer, Kluwer: 2011.

Denys 2006

S. Denys, 'Een gesplitste uitspraak over schuld en straf: status quaestionis', *Nullum crimen: tijdschrift voor straf- en strafprocesrecht* 2006, p.346-349.

Groenhuijsen 2012

M.S. Groenhuijsen, 'Waarheidsvinding in het strafrecht' in: *Waarheid en waarheidsvinding in het recht* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 2012-1), Deventer: Kluwer 2012, p. 231- 304.

Keulen e.a. 2013

B.F. Keulen e.a., *Naar een tweefasenproces, Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte*, Zutphen, Uitgeverij Paris 2013.

Keulen & Knigge 2010

B.F.Keulen & G. Knigge, *Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Kool 2001

R.S.B. Kool, 'Op zoek naar de grens' in: C. Brants e.a. (red.), *Legitieme strafvordering*, Antwerpen/Groningen: Intersentia 2001, p. 171.

Kool 2013

R.S.B. Kool, 'Dry-eyed justice'? Over voor- en nadelen van een splitsing van het strafproces', in: F. Ahlers e.a. (red.), *Privatisering van het strafrecht (AA 2013-07/08, bijzonder nummer)*, Nijmegen: Ars Aequi, p. 582-590.

Korver 2012

R. Korver, *Recht van spreken*, Utrecht: De Arbeiderspers 2012, p. 280-281.

Kwakman 2013

M.J.M. Kwakman, 'Belgie', in: B.F. Keulen e.a., *Naar een tweefasenproces*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2013, p. 195-233.

Lens e.a. 2010

K. Lens, A. Pemberton & M. Groenhuijsen, *Het spreekrecht in Nederland: een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?*, Tilburg: Intervict 2010.

Lindenberg 2013

K. Lindenberg, 'Duitsland', in: B.F. Keulen e.a., *Naar een tweefasenproces*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2013, p. 253-281.

Van Strien 1999

A.L.J. van Strien, 'De positie van slachtoffers in het strafproces', in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Groningen: 1999.

Verstraeten 2007

R. Verstraeten, *Handboek Strafvordering*, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu 23007.

Verstraeten e.a. 2012

R. Verstraeten e.a. *De burgerlijke partijstelling: analyse en toekomstperspectief, Mortsel (Antwerpen): Intersentia 2012.*

